

ALEVİ-BEKTAŞI NEVRUZ KUTLAMALARINDA MELOPOETİK HUSUSLAR*

Melopoetic Matters in Alevi-Bektashi Nowruz Celebrations

Daimi CENGİZ**

Öz

Bugün olduğu gibi geçmişte 21 Mart'ta-Dünya'nın güneş karşısındaki pozisyonuna göre gece ile gündüzün eşit olduğu gün- kuzey yarım kürede yeni yıl ve bahar kutlamaları yapılmaktaydı. Antik dönemde 21 Mart, mitolojide karanlık-aydınlık, yaz-kış, doğum-ölüm, kıtlık-bolluk çatışması ekseninde; Babil'de Akitu, Anadolu'da Prulliyas adı ile ölüp-dirilen bolluk-bereket tanrıları adına düzenlenen festivaller ile kutlanırdı. Antik Mısırdan Mezopotamya'ya, Anadolu'dan İran'a, Hindistan'dan Çin'e ve sonraları Roma'ya kadar uzanan bu coğrafi ve kültürel ortamda 21 Mart diriliş, doğuş, eşitlik, barış, kurtuluş özgürlük gibi kavramlarla anılır olmuştur. Nevruz Türkiye'de de kutlanmaktadır. Hz. Ali'nin doğumu, yeni yıl ve baharın gelişi esasında özellikle Alev ve Bektaşî camiasında *Ayin-i Cem* ritüeli olarak icra edilen Nevruz sanat ve kültür alanında yaratıcılığa neden olmuştur.

Nevruz; edebiyat, tiyatro, müzik, dans, minyatür, resim, gravür, heykel, spor, felsefe, yemek, inanç gibi kültür ve sanatın daha başka alanlarında önemli yaratıcılığa vesile olmuştur. 13-14. yy divan ve halk edebiyatından, Ömer Hayyam, Nizami Gencevi, Mela-i Ciziri, Nesimi, Pir Sultan, Ahmed-i Xani vd. şairlerin eserlerine konu olmuştur.

Nevruz'un edebiyat ve musikiye yansıyan yaratıcılığı Nevruziye Nefesleri olarak icra edilmektedir. Biz bu nefeslerin edebi ve müzikal biçimlerini araştırdık ve bir tablo halinde sunduk. Anlaşıyor ki Nevruziye nefesleri ağırlıklı tarihte Urmiyeli Safiüddin'in tespit ettiği Nevruz Makamı üzerindedir. Dügâh (La) perdesine esaslanan bu ezgiler günümüz Hüseyini Aşiran/Şur makamı üzerindedirler. Tarihteki Nevruz Makamı Hüseyini Aşiran / Şur Makamı ile aynı makamdır. Yani Nevruz ritüelinin Nevruziye nefesleri edebi formda koşma olup müzikal olarak nevruz makamı üzerindedir.

Anahtar Sözcükler: Nevruz, Nevruz ve Müzik, Ritüel, Nevruz ve Şiir, Nevruziye.

Abstract

On March 21, the day when night and day are equal according to the position of the earth in the face of the sun, new year and spring celebrations were being celebrated in the northern hemisphere. In ancient times, March 21 had been celebrated with festivals organized in the name of gods of abundance and plenitude who died and revived as Akitu in Babel and Prulliyas in Anatolia, around the conflicts of darkness-brightness, summer-winter, birth-death, scarcity-abundance in the mythology. March 21, in this geographical and cultural environment extending from Ancient Egypt to Mesopotamia, from Anatolia to Iran, from India to China and to Rome afterwards, had been commemorated with concepts such as resurrection, rising, equality, peace, salvation and freedom. It is also celebrated in Turkey. Nowruz, which is performed based on the birth of Hazrat Ali, the new year and welcoming of the spring, especially as a ritual of *Ayin-i Cem* in the community of Alevi and Bektashi, led to creativity in fields of art and culture.

* Geliş Tarihi: 28.05.2020, Kabul Tarihi: 04.08.2021. DOI: 10.34189/hbv.99.006

** Dr., Munzur Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, d.cengiz@gmx.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8034-9127>

Nawruz, led to creativity in many other fields of culture and art such as literature, theatre, music, dance, miniature, painting, gravure, sculpture, sport, philosophy, food, faith thad been subject to works of poets such as Ömer Hayyam, Nizami Gencevi, Mela-i Ciziri, Nesimi, Pir Sultan, Ahmed-i Xani et al. from the 13-14th century's *divan* and folk literature.

The creativity of Nawruz which is reflected on the literature and music is performed as Nevruziye Poems. We analysed the literary and musical styles of these poems and presented them as a table. As we have seen, Nevruziye poems are mainly based on Nawruz Maqam determined by Safiüddin from Urmia, in the history. These tunes based on Dügâh (La) pitch are on today's Hüseyini Aşiran and Şur maqam. Nawruz Maqam in the history is the same maqam as Hüseyini Aşiran and Şur maqam. In other words, Nevruziye poems of Nawruz ritual are *Koşma* form in the literature form and they are on Nawruz Maqam musically.

Keywords: Nawruz, Nawruz and Music, Ritual, Nawruz and Poetry, Nevruziye.

1. Giriş

Kuzey yarım kürede dört mevsimin belirgin seçildiği coğrafyada halkların 21 Mart ve ona yakın günlerde değişik adlar altında yaptıkları bahar ve yeni yıl kutlamaları vardır. Antik dönemden beri bu merasimler Çin, Roma, Mısır, Mezopotamya, Anadolu, İran ve Kafkasya'da ve hatta Kuzey Amerika Kızılderilileri arasında kutlana gelmiştir.

Antik dönemde Babil'de kral Marduk'un ejderha Tiamatı öldürmesi 21 Mart Akitu Festivali ile kutlanırdı. Anadolu'da Hititler'de fırtına tanrısının İliyan'ı öldürmesi ise 21 Mart Prulliyas Festivali ile kutlanırdı (Hooke, 1993: 11). Sonbaharda ölen ve ilkbaharda dirilen bolluk-bereket tanrıları için eski Mısır'da Osirus, Frigya, Grek ve Fenike'de Adonis ve Sümer Dumuzi'si adına dirilme törenleri yapılırdı (Eliade,1990:178).

Ölen, kaybolan, kışın yerin altına inen bu tanrıların, ilkbaharda havanın ve toprağın ısınması ile yeniden dirilip bolluk-bereket getireceklerine inanılarak adlarına dirilme törenleri yapılırdı. Dirilme ve doğuş temalı olan bu kutlama ve karşılama ritüellerinde gelecek yeni yıl için bolluk-bereket, eşitlik, sağlık-şifa ve barış istenirdi.

Antik Mezopotamya, Anadolu ve İran'da yapılan bu törenlerin çarpıcı ve anlamlı olanına özellikle Sasanilerde rastlanılırdı. Sasani hanedanları 21 Mart'ta, Nevruz'da en büyük din adamı olan Mubed-i Mubedan karşısında diz çökerek O'ndan şu temenniye alırlardı: "Ey hanedan uzun yıllar yaşa ve şad ol! Yüksel! Halka karşı adaletli ve adil ol' Kartalın yüksek/uca uçsun! Âlimler ve İşbilenler yanında toplansın! Evin abad ve mülkün geniş olsun! Bu mart ayının Nevruz Bayramı'nda azatlığa destek ol!" (Cristensen,1966:324).

Sasani hanedanları 21 Mart'ta Nevruz günü mahpusları azat ederlerdi. Besledikleri altı beyaz kartalı da Nevruz'da her gün birer tane olmak üzere uçururlardı. Beyaz renk "barışı", uçurma eylemi ise "özgürlüğü" ifade ederdi (Deylemani,1963:82).

Bu geleneğe daha sonraları İran, Anadolu, Rusya ve Azerbaycan'da da rastlanılır oldu. Selçuklu veziri Nizam'ül Mülk, *Siyasetname* adlı eserinde Sasani hanedanlarının

21 Mart'taki "adil yargılama âdetini Selçuklu sultanlarını örnek vererek tavsiyede bulunurdu (Nizam'ül Mülk, 1990:53).

Sasanilerin 21 Mart'ta beyaz kartal azat etme geleneğine Rusya'nın Kirov şehrinde de rastlanırdı. Rus bilim adamı V. A. Miranov, Kirov'da her 21 Mart'ta "kafesteki kuşu azat etme" eyleminden bahseder (Miranov,1991:41). Bu tarihsel ve kültürel sürekliliğe Azerbaycan ve Anadolu'da halen rastlanılmaktadır.

21 Mart'ta Azerbaycan'ın Nahçıvan ve Ordubad bölgelerinde "Han Bezeme" töreninde adalet ve eşitlik talebine sıkça rastlanır. Yeni ile eskinin mücadelesi olan ve düalizmi temsil eden bu merasimde eski han sembolik olarak devrilir. Yeni han seçilir. Halk yeni handan adalet, eşitlik, barış ve merhamet talebinde bulunur. Han bu talepleri karşılayacağına halk önünde söz verir. Bu törenlerde kadının da han seçildiği gözlenmiştir (Hüseynoğlu,2003:163).

Amaç: Alevi ve Bektaşî Cem Ritüelinde icra edilen Nevruz nefeslerinin edebi ve müzikal biçimlerini ve icra edildikleri makam ve ses dizisini tespit etmektir. Nevruz'un ortak kültürel kodlarına ulaşmaktır.

Yöntem: Ayin-i Cem törenlerinde icra edilen edebi ve musiki numunelerini tespit etmek için alan çalışması yapıldı. Örnek edebi ve müzikal eserler tahlil edildi. Arşiv kaynakları tarandı. Nitel araştırma dâhilindeki gözlem ve görüşme / mülakat yöntemi kullanıldı.

Nevruz'un sürekliliğinin diğer benzer örneğine bugün Türkiye'nin Tahtacı Alevileri arasında rastlanılır. Kaynak kişi Döne Şimşek bu sürekliliğe şu ifade ile dikkati çeker: "21 Mart'ta Hz. Ali'nin doğumunu, bahar ve yeni yılı kutlamak amacı ile Nevruz / Nevruz Sultan kutlamaları yaparız. O gün kafesteki kuşu azat ederiz. Ahırdaki katırın yularını söküp "hadi boş ol bugün senin de azatlık günüdür" diyerek hayvanı serbest bırakırız. Bu Nevruz'un özgürlük ile eşitlenmesidir.

Anadolu ve Trakya Alevi-Bektaşîleri arasında söylenen "Nevruz gibi eşit, adil ol!" ifadesi de Nevruz'un eşitlik ve adalet algılamasına dairedir (Gülççek; 2004: 819-833). Anadolu ve Trakya Alevi ve Bektaşîlerinde Hz. Ali toprağın atası, eşitlik ve adaletin temsilcisi olarak kabul edilir. Kaynak kişi Mehmet Turan Dede Nevruz ile Hz. Ali ilişkisini şöyle kurar: "21 Mart gece ile gündüzün eşit olduğu gündür. İnsanlara eşitliği, dengeyi anlatan bir gündür. Hz. Ali eşitliği temsil eden bu günde doğmuştur. Bu insanlara örnek olmalıdır".

Antalya'nın Korkuteli ilçesi Büyükköy sakini kaynak kişi Kazım Kula Dede ise Nevruz ile eşitlik kavramını şöyle buluşturur: "Güneş 21 Mart'ta suçlu ile suçsuzun üstüne eşit doğar. 21 Mart'ı Hz. Ali'nin doğum günü olarak "Gece gündüz cemi / Eşitlik cemi" adı altında kutlarız. Bu gün müjdeleme günüdür".

Alevi ve Bektaşîlerde 21 Mart Hz. Ali'nin doğuşu, yeni yıl ve baharı karşılama ile temenni, dilek dileme günüdür. Astrolojik orijinli 21 Mart bahar ekinoksundaki

gece gündüz eşitliği, Hz. Ali'nin doğuşu ile özdeş kılınarak toplumsal eşitlik ve adalet kavramı ile örtüştürülür. Tarihi ve mitolojik arka planı böyle iken acaba Nevruz yaratıcılığının edebiyat ve musiki eserlerine yansımaları hangi formda olmuştur?

2. Musikili Manzum Eserlerde Nevruz

Bir dizi tören, figüratif danslar, animistik tasavvurlar halk musikisi, klasik musiki ve edebi numuneler Nevruz'u bezemektedir. Özellikle klasik Türk edebiyatında Nevruziye, Bahariye, Nevruzname adı altında koşma ve semai formunda edebi eserlere rastlamak mümkündür. İncelememizin sonundaki tabloda bu bariz şekilde görülmektedir. Ayrıca Ali Şir Nevai'nin *Çar Divan* adlı eserinde Nevruz Hüseyini, Nevruz Rast, Nevruz Buselik, Nevruz Küçek, Nevruz Büzürg ve Nevruz Sultani gibi Nevruz dizileri hakkında bilgi verilmektedir (Fevzioğlu,2004:15).

Trakya Bektaşileri Nevruziyelerinde, Nevruz ile Hz. Ali ve adalet ilişkisi şöyle kurulur:

“Geldi eyyamı bahar şevk ile Nevruz oldu

[...]

Geldi dünyaya bu dem lütf u adaletle Ali” (Noyan, 1995:202).

Anadolu Alevi ve Bektaşilerince tohum, türap ve toprağın atası olarak görülen Hz. Ali; ölen, dirilen antik dönem bolluk-bereket tanrılarının tarihsel izdüşümüdür. Kaynak kişi Mehmet Turan Dede'ye göre “Ali, Mehdi-i Zaman, yeniden doğan, dirilen ve car yerine koşan kurtarıcıdır. Kurtuluş, adalet, diriliş ve bolluk O'nun lütfudur. Bahara, yeni yıla yüklenen misyon Ali'ye, O'nun doğuşuna yüklenir”. Ali bir sembol olarak bu mesajların taşıyıcısıdır (Taşgın, 2005: 27-38).

Pir Sultan Abdal'ın Anadolu Alevi ve Bektaşilerininin 21 Mart Nevruz Sultan Cemi'nde okunan Nevruz nefesinde, Hz. Ali'ye atfedilen dirilme ve kurtarıcı vasfı ve İran Safevileri ile olan tarihsel referansı şöyle dile gelir:

Kızılırmak gibi bendinden boşan

Matem ve Muharrem savaşa döşen

Düldül eyerlendi Zülfükar kuşan

Ali'm ne yatarsın günlerin geldi

Pir Sultan'ım gitmek ister Tebriz'e

Gördüm ordasında ördeği yüze

Biz de niyaz ettik Sultan Nevruz'a

Ali'm ne yatarsın günlerin geldi (Baklan, 1998:90).

Nevruz Cemi'nde kaynak kişi Kazım Kula Dede tarafından icra edilen Pir Sultan Abdal'ın bu mizahi, iğneleyici Şathiyesi de batını Alevi ve Bektaşî itikadî karşıtı koyu sofu zihniyeti yeren, sorgulayan nefeslerdendir:

Oturmuş da sofu Nevruz'u söyler
Gel bunun cevabın ver imdi sofu
Arif olan Nevruz'u aladan sezinir
Gel bunun manasını imdi ver sofu

Pir Sultan'ım üryan gezer donu yok
Sular şar şar akar sonu yok
Kanı var da cesedinde canı yok
Gel Nevruz cevabın ver imdi sofu

16. yüzyılda yaşamış ve muhtemelen Bektaşî şairi olan Cafer Çelebi'nin aşağıdaki Nevruzîyesi aruz vezninde ve remel usulünde bestelenmiştir. Nevruz Bayramının (Ayd-ı Nevruz) bahar, musiki ve raks ile olan münasebetini anlatır:

İyd-i Nevruz oldu vü alında tıfl-ı gencenin
Sol kızıl ben kim görünür taze kurban kanıdır
Def tutup güller oluptur nay-ı bülbül, nağme-i saz

Serv-i dil-cü raks urur hoş şadlık devranıdır (Karavelioğlu,2015: 223-262).

Türkiye'nin çeşitli kültür ve inanç ortamlarında kutlanan Nevruz, edebiyat ve musikide en önemli yaratıcılığına Türk Alevi ve Bektaşî kültür ve inanç ortamında erişti. Poetik ve müzikal formlara ve tematik ifadelere kavuştu.

Alevi ve Bektaşîler 21 Mart'ta Hz. Ali'nin doğuşunu kutlamak, müjdelemek için Nevruz Sultan Cemi'ni icra ederler. Ancak Nevruz Sultan Cemi'ne Orta Anadolu'dan batıya ve Rumeli'ye doğru gidildikçe daha sıklıkla rastlanır. Diğer Alevi ve Bektaşî Ayın-i Cemleri görgü ve zikir amaçlı iken, 21 Mart Nevruz Sultan Cemi dirilmeyi, doğuşu esas alan kutlama, karşılama, müjdeleme ve methetme amaçlı olup coşkun dorukta olduğu cemdir. Bulgaristan ve Trakya Amuca Bektaşîleri şairi M. Fahri Yavaş (Öl:1873)'in aşağıdaki Nevruzîyesinde bir dörtlük bu tanımlamaya denk düşmektedir:

Ali'nin doğduğu gündür
Bugün her günden üstündür

Hemen saki kadeh döndür

Bugün Nevruz- u Sultandır (Yolcu & Celepoğlu, 2020:1003-1024).

Benzer bir tanımlamayı da Yoksul Derviş, Hz. Ali'nin doğumu için yazdığı Mevlid-i Şerif'te yapar:

Ali'nin doğduğu Nevruz günüdür

Şevk veren âleme Şahın ruhudur

Bu gece Nevruz'u bayram yaparlar

Sultan'ın Nevruz'unu kutlayanlar (Kubat, 1993: 19).

Nevruz Sultan Cemi'nde müjdelemeyi esas alan edebi ve müzikal repertuar ağırlıklı icra edilir. Melo-poetika coşkuludur. Söz coşku ve müjde yüklüdür. Repertuarda dramatik temaya yer yoktur. Müzikal icra enstrümanlı ve enstrümansız / vokal yapılır. Müzikal icra coşku ve heyecan verir. Nevruz Sultan Cemi diğer zamanlarda değişik adlarla yapılan Ayın-i Cemlerden farklı olarak icra edilen ve sadece Hz. Ali'nin doğuşunu esas alan övgü ve müjdeleme cemidir.

Nevruz Sultan Cemi'nde Hz. Ali'ye, 12 İmamlara ve Ehl-i Beyt'e övgüler yapılır. 12 Hizmetin görüldüğü Nevruz Sultan Cemi'nde, cemin Muhabbet ve İbadet fasıllarında övgü ve müjdeleme ağırlıklı Hitabet, Nevruziyeler, Şathiyeler, Gülbanklar ve Samahlar, Mevlid-i Şerifler repertuar olarak icra edilir. Bu cemde hüzne yer yoktur, ağıt karşılığı olan mersiyeler özel olarak sadece bu cemde icra edilmez. Söz ve musiki kesinlikle coşku verir.

Yapılan arşiv araştırmalarında Nevruz'a dair birçok basılı edebi ve müzikal kaynağa ulaşıldı. Bu kaynakların bazılarını ise alan araştırmalarında elde edildi.

Doğu ve Güneydoğu'da Kürtler arasında da Nevruz Yenyıl (Sersale) ve Bahar (Bihare) bayramı amaçlı olarak kutlanmaktadır. Kürt Nevruz kutlamalarına dair pek çok edebi metin derledik. Ancak Kürtçe ve Nevruz'a dair incelediğimiz 30 kadar musiki numunesinin otantik olmayıp son 50 yılda yapılmış beste musikisi olduğunu kanaatine ulaştık. Bu musiki numunelerini tarihi ve geleneksel olmadığı için metin dışında bırakmak durumundayız. Kürt ve Zaza Alevilerinin Kürtçe ve Zazaca dillerinde icra edilmiş otantik repertuar numunelerine rastlayamadık. Ancak Tunceli/ Dersim'de Zaza Alevilerinin 21 Mart'ta Nevruz (Newê Marti) günü okudukları şu rızık, dilek ve temenni duası oldukça önemlidir:

Ya mılaketê sewa esmoene

Rızke hora ave cırm u cani de

Der u cirani de

Verge yavani de

Dıma hona ma necharune hode (Cengiz, 2005: 85)

Ey bu günün kutsal melaikesi

Rızkıdan önce cümle âleme

Kapı komşuma

Yabandaki aç kurda ver.

En son da biz naçarlarına ver.

Tunceli / Dersim Zaza Alevilerinin hümanizmasını yansıtan bu dua metni yarı melodik halde 21 Mart günü bütün nebatın yere secde edip rızk istediği anda, bahar ekinoksunda, gece ile gündüzün eşit olduğu günde okunur.

Türk Alevi ve Bektaşilerinin Nevruz Cemi'nde icra edilen 35 kadar musiki numunesinin kimisini sahada derledik ve bir kısmının ise basılı örneklerine ulaştık. Bu eserler Kürt Nevruz'unun musiki örneklerinin aksine tarihi ve otantik değere sahiptirler. Bu nedenle analiz etmeyi gerekli uygun bulmaktayız. Nevruz'a dair bu musiki ve edebi ürünlerin büyük bir bölümü şehir ve kır Bektaşilerinin repertuarına, geri kalan kısmı ise özellikle Abdal ve Tahtacı Alevilerinin repertuarına aittirler.

Elimizdeki Batı Akdeniz, Ege Bölgesi Tahtacı ve Abdal Alevileri ile Trakya ve Rumeli Bektaşilerine ait Nevruziye nefesleri üzerinde yaptığımız edebi ve musiki biçim analizleri sonucuna dair bazı belirlemeler yapmayı amaçlıyoruz. Nevruz nefeslerinde edebi tür olarak 11 hece vezinli Koşma, 8 hece vezinli Semai ile aruz kalıplı (Mefâilün, Mefâilün, Mefâilün, Mefâilün) Aruz Semainin kullanıldığını görmekteyiz. Elimizdeki bu örneklerin %60'ını Koşma, %30'unu Semai ve %10'unu Aruz Semai oluşturmaktadır. Aruz kalıplı Semailerde ise İstanbul etkisi görülmektedir. Şehir kültürü almış Bektaşilerin yaratıcılığındaki eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Musikili Nevruziye nefeslerinin söz diziminde / şiirinde %80'lik oranla ilk kıtanın kafiyeye dizilişi "a b a b" edebi biçimine denk gelen "a b a b" musiki cümlelerinin dizilişine, musiki biçimine rastlamaktayız.

Genellikle birinci kıtanın ilk satırı bir müzik cümlesine, ikinci satırı ise ikinci bir müzik cümlesine sahiptir. İlk iki satırın musiki cümleleri yani satırlık müzik periyotları üçüncü ve dördüncü satırlarda tekrarlanmaktadır. Bu melodik musiki akışı ayrıca şiirin bütün kıtalarının yani sözün taşıyıcı unsuru olmaktadır.

Burada bir nevi "ayak" olabilecek olan güftenin birinci kıtasının edebi biçimi ile musiki biçimi birebir örtüşmektedir. Bu repertuar eserlerde istisnalar hariç edebi biçim ile musiki biçimi sağlam bir birliktelik göstermektedir. Ritüel çerçevesindeki kalıpsal tekrarlar musiki ve edebi biçimleri sağlam ve istikrarlı kılmaktadır.

Diğer Nevruziyelere göre edebi biçim itibarıyla aykırı gibi duran "Ali'm ne yatarsın günlerin geldi" adlı Nevruziye nefesinin "a a a b" edebi şekline yine "a a a b" musiki biçiminin denk düştüğünü görmekteyiz. Bu kararlı ve sağlam örtüşmenin de ezgi-ritüel kimlikle alakalı olduğunu düşünmekteyiz.

Nevruziye nefeslerindeki melodik seyir ağırlıkla bildiğimiz klasik makamların seyir özelliklerini göstermektedir. Ama bölgelere göre belirli çekirdek ezgi ve melodik kalıpların kullanımı da söz konusudur. Seyir olarak bazı eserler Klasik makamların seyir özelliklerini ve bazıları da makam müziğinin çekirdek ezgi seyir özelliklerini gösterirler.

Elimizdeki musiki numunelerinin %75'i aksak usullüdür. Batı Akdeniz, Trakya ve Rumeli bölgelerinde yoğun olarak kullanılan aksak usuller dikkate alındığında, bölgelerin tartım karakterine, ritmik vurgusuna uygun usul kullanımının olduğu görülmektedir. Nevruziyelerin ritmik yapısı bölgelerin ritmik yapısının ritüel çerçevesindeki tekrarıdır.

Aşağıda tablo halinde verdiğimiz Nevruz'a dair 25 kadar eser Hüseyini makamı üzerindedir. M. Uygun'a göre "Safieddin Urmevi'nin 6 Avazından birincisi olan Nevruz makamın ses dizisi bu günün Hüseyini ses dizisi ile uygunluk arz ediyor" (Uygun, 1999: 312). Bunun yanında XV. yüzyıl nazariyatçısı Ladikli Mehmed Çelebi de "kebir" ve "sâgir" olmak üzere iki tür Nevruz tanımlamaktadır. "Nevrûz-u Aslı sâgir" nevâ perdesinden başlayarak çargâh, segâh ve düğâh perdelerini kullanarak ezgi üretirken, "Nevrûz-i Kebir" ise aynı ezgisel hattı Hüseyini perdesinden başlayarak takip etmektedir (Tekin 1999: 158). Geçmişte Nevruz Makamı dizisi üzerinde olan eserler günümüz Türkiye'sinde Hüseyini ve Azerbaycan'da ise Şur makamı dizileri üzerindedirler. (Cengiz, 2005: 176-177). Düğah perdesine esaslanan bu makamsal dizi oluşumuna dair şu 3-4 Nevruziye nefesini vermek mümkündür:

Çok Şükür Bahara Eriştik nevruziyesi 11 hece vezinli koşma türü ve 12/8 'lik usul ile Hüseyini (Türkiye) ve Şur (Azerbaycan) intonasyonu üzerindedir. K7 (Küçük Septima) diyapozonunda inici seyreden melodi "a a1 a a1" kuruluşundadır (Cengiz, 2005: 151).

ÇOK ŞÜKÜR BAHARA ERİŞTİK BUGÜN

Yöre: Tekirdağ - Kılavuzlu Köyü
Kaynak : Kılavuzlu Köyü Halkı
B : ST, 226

Derleyen: H. Yaltrık
Der. Tarihi 22.3.1997
Notaya Alan: H. Yaltrık

Çok şü küir ba ha ra e riş tik bu gün Hü Hü

1.

Üç le ye lim Nev ruz Sul tan de mi ne Hü Hü

2.

de mi ne Hü Hü Kırk la rın bay ra mı de di

ler bu gün Hü Hü Hü de ye lim Nev ruz Sul tan

1. 2.

de mi ne Hü Hü de mi ne Hü Hü

Çok şükür bahara eriştik bugün
Üçleyelim Nevruz Sultan demine
Kırkların bayramı dediler bugün
Hü deyelim Nevruz Sultan demine.

Bugün burclar Aden burcuna savrulur
Dört köşede gece gündüz bir olur
Baştan başa alem yeni can bulur
Hü deyelim Nevruz Sultan demine.

Nota 1: Çok Şükür Bahara Eriştik Nevruziyesi

“İçtiğimiz Bu Dolular” adlı Hüseyini nefesi 8 heceli Semai olup 9/8’lik usul ile Hüseyini (Türkiye) ve Şur (Azerbaycan) intonasyonları üzerindedir. K7 (Küçük Septima) diapozonunda inici seyir gösteren melodi a a1 b b1 kuruluşundadır(Cengiz, 2005:152).

İptidadan Yol Sorarsan başlıklı nefes 8 heceli Semai olup 7/8’lik aksak usul ile Hüseyini (Türkiye) ve Şur (Azerbaycan) intonasyonları üzerindedir. X8 (Xalis Oktava) diapozonunda inici seyir gösteren melodi “a b” kuruluşundadır (Cengiz, 2005:153).

Hüseyini Makamında Nefes Devr-i Hindi

İp ti da dan yol so rar
san so fum Yol Mu ham met A li nin
dir Hü Hü

İptidadan yol sorarsan
Yol Muhammet Ali'nindir
Yetmiş iki dil sorarsan
Dil Muhammet Ali'nindir

Gece ile gündüz olur
Cümle âlem dümdüz olur
Gökte kaç bin yıldız olur
Ay Muhammet Ali'nindir

Varma Yezidin yanına
Kokusu siner tenine
Lânet Yezidin huyuna
Can Muhammet Ali'nindir

Varma Yezit meclisine
Kulak verme hiç sesine
Satır Yezit ensesine
Seyf Muhammet Ali'nindir

Şah Hatayı hasta inler
Cümle âlem anı dinler
Nur olmuş âleme doğar
Gün Muhammet Ali'nindir

Nota 2: İptidadan Yol Sorarsan başlıklı nefes

Nevruziye melodileri ve ritimleri müjdeleme, karşılama ve kutlama amaçlı tema ile örtüşmektedir. Coşku ve heyecan verirler.

25 kadar Nevruz'a dair eserin edebi ve müzikal biçimini tabloya halinde veriyoruz. Edebi ve musiki metinler onlarca sayfa olduğundan metin içinde vermek olası değildir.

Tablo 1: Cem Ritüelindeki Nevruziye Örneklerinin Edebi ve Müzikal Biçime Göre Analiz Cetveli

EDEBİ BİÇİM	GÜFTENİN İL MISRASI	MELODİK BİÇİM
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Akşamlar aşk olsun bayram gecesi/1	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Arzulayıp geldim devr-i âlemde	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Birisi Muhammed birisi Ali	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Çok şükür bahara eriştik bugün	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Dost cemalin görmeye/2	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Erlere geldi bize mihman olalım	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Lamekan elinden bir sada geldi	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Türlü otlar biter dağ taş canlanır	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Yine koş burcunda verdi işaret (Şahım)	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Güzel Şahtan bize bir dolu geldi	$A(a+b+b)+A(a+b+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Sultan Nevruz günü cemdir erenler	$A+b+a1+b1+b2$ veya $A[a(x+y+y1)]+A[a(x+y)+b(y+y)]=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Muhabbet kapısı açıldı bize (Bizim erenlerle sohbetimiz var)2	$A[(a+b)+TEKRAR:A(a+b)]+A(a+b)=A+A$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Ali'm ne yatarsın günlerin geldi	$a+a+a+b$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Muhabbet kapısı açıldı bize (Bizim erenlerle sohbetimiz var)2	$a+a+a+b$
11 Heceli abab/cccb/dddb...	Akşamlar aşk olsun bayram gecesi/2	$a+b+c+b^1$

11 Heceli	Dost cemalin görmeye	$a+b+c+b^1$
abab/cccb/dddb		
8 Heceli Abab/cccb/dddb...	Gelin ey nazenin canlar	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
8 Heceli abab/cccd/dddb...	İptidadan yol sorarsan	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
8 Heceli abcb/dddb/eeeb...	Sordum sarıçiçeğe/1	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
8 Heceli abab+cc(Nakarat) dddb+cc/eeee+cc	Bizim içtiğimiz dolu	$A(a+b)+A^1(c+b)+A^1(c+b)=$ $A+A+A(Nakarat)$
8 Heceli abab/cccb/dddb...	Geldi bahar öttü bülbül/1	$a+b+c+b^1$
8 Heceli abab/cccb/dddb...	Geldi bahar öttü bülbül/2	$a+b+c+b^1$
8 Heceli nani kaf- iyesi aaba...	İçtiğimiz bu dolular	$A(a+b)+A(a+b)=A+A$
11 Heceli aaa+bb/cc+bb/ ddd+bb veya Failatün, Failatün, Failün	Mevlid-i Şah-ı Velayettir bugün	$a+b+c+b$
Mefailün, Mefailün, Mefailün, Mefailün	Beşaret sizlere ey can bugün Nevruz-u Sultandır	$A(a+a)+B(b+b)=A+B$

3. Sonuç

Nevruz, makalenin başlangıç kısmında ifade edildiği gibi çok kadim bir ritüeldir. Pek çok halk bu ritüeli 21 Mart ve ona yakın günlerde değişik adlar altında icra eder.

Nevruz ya da başka adlar altında 21 Mart'ta icra edilen bu ritüelin Türkiye'de de kültür ve sanata yansması vardır. Bu alanda önemli yaratıcılığı söz konusudur. Doğuş, diriliş, emek, eşitlik, barış, bolluk-bereket ve sağlık-şifa temennileri 21 Mart Nevruz kutlamalarına damgasını vurmaktadır. Bu temenniler tarih, resim ve gravürde; minyatür, edebiyat ve musikide; felsefe ve sporda, teoloji, halk tıbbı ve mutfak kültüründe yaratıcılığa dönüşmüştür.

Bu araştırmada Nevruz'un Alevi ve Bektaşî camiasında Ayin-i Cem ritüeli içinde edebiyat ve musikiye biçim olarak nasıl yansıdığı tespit edildi. Bugüne değin incelenmeyen Nevruziyelerin musiki ve nazımdaki biçim özellikleri analiz edilerek Nevruziye nefeslerinin edebi ve melodik biçimleri tablo olarak hazırlandı. Yapılan analizde istisnalar hariç edebi biçim ile melodik biçimin tutarlı şekilde örtüştüğünü görüldü.

Nevruziye nefeslerinin ağırlıklı Türkiye'de Hüseyini ve Azerbaycan'da ise Şur makamı dizisi üzerinde oldukları kanaatine vardık. La (Dügah) sesinde karar kılan eserlerdir.

Ortak tarihi kökenden gelen ve komşu coğrafyada meskün olan kardeş halkların Nevruz yaratmalarının musikide aynı makamlar üzerinde olması, ortak kültürel kodun tescilidir.

Kaynaklar

Sözlü Kaynaklar

- KK 1. Döne Şimşek (61), İlkokul mezunu, Çiftçi, 2003, Antalya - Elmalı İlçesi Akçainiş Köyü.
- KK 2. Kazım Kula (69), İlkokul mezunu, Çiftçi, 2003, Antalya – Korkuteli İlçesi Büyükköy.
- KK 3. Mehmet Turan (65), İlkokul mezunu, Çiftçi, 2003, Burdur - Merkez Burç Mahallesi.

Yazılı Kaynaklar

- Baklan, Ramazan. (1998). *Bektaşilikte Bilinmeyen Gerçekler: Erkanname ve Gönül Yolu*. İstanbul: Anadolu Matbaası.
- Cengiz, Daimi. (2005). "Nevruz Bayramı Merasiminin Azerbaycan ve Türkiye'de İcrası ve Melopoetik Hususları" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Üzeyir Hacıbeyov Müzik Akademisi Müzikoloji Bölümü, Bakü.
- Cristensen, Artur. (1966). *Sasaniler Devrinde İran*. Tahran: İbn-i Sina Neşriyat.
- Deylemani, A. Xorves. (1963). *İran'ın Kadim Bayramları*. Tahran: İbn-i Sina Neşriyat.
- Eliade, Mircea (1990). *Dinin anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*. Ankara: İmge Yayınları.
- Feyzioğlu, Nesrin. (2004). "Nevruz ve Musiki", Milli Folklor 61, 68-71.
- Gülçiçek, A. Duran. (2004). *Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık ve Onlara Yakın Duran İnançlar Cilt 2*. İstanbul: İtikat Matbaası.
- Hooke, H. (1993). *Ortadoğu Mitolojisi*. Ankara: İmge Yayınları.

- Hüseyinoğlu, A. Şamil. (2000). “Novruz Bayramında “Han Bezeme”, *Türk Dünyası Nevruz 3. Ulusal Bilim ve Bilgi Şöleni*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, ss. 161-167.
- Karavelioğlu, Murat A. (2015). “16. Yüzyılda Derlenmiş Bir Şiir Mecmuasında Dört Nevruziye Örneği: Medhî, Sücûdî, Cafer Çelebi ve Lutfî'nin Nevruziyeleri” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15, 223-262.
- Kubat, Şemsettin. (1993). *Yoksul Derviş / Değişler-Nefeslerin Özü*. Ankara: Afyon Valiliği Yayınları.
- Miranov, V. (1991). *Yılın Oniki Ayı*. Moskova: Sovemkar Poccus Yayınları.
- Nizam'ül Mülk. (1990). *Siyasetname*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Noyan, Bedri. (1995). *Bektaşılık, Alevilik Nedir?*. İstanbul: Ant-Can Yayınları.
- Taşğın, Ahmet. (2004). “Mit ve Gerçeklik Arasında Alevîlikte Ehl-i Beyt”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 4(3), 287-296.
- Tekin, H(1999). Ladikli Mehmet Çelebi ve Risaletü'l Fethiyyesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Yolcu, Mehmet Ali-Celepoğlu, Saygın. (2020). “Trakya'da Yaşayan Amuca Bektaşilerinde Nevruz Erkânı” *Motif Akademik Halkbilim Dergisi* 13(31), 1003-1024.
- Uygun, M. (1999). *Safiyuddin Abdülmümin Urmevi ve Kitab-ı Edvar*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı Yayınevi.